

תוכן המאמר:

- חמש מדרגות בהשטחות על קבר: (א) "אבילות" להכניע את היצר הרע. (ב) התפילות בקברי צדיקים מתקבלות יותר. (ג) הליכה לקבר קרוביו שוברת את הלב ומעורר לתשובה. (ד) הליכה לקבר צדיק מביאה לידי "יראת בושת", ביטול עצום כלפי קדושתו, ועל ידי זה מגיע האדם לידי "תשובה עילאה" ומקבל השפעה מגפש הצדיק. (ה) הליכה לקבר צדיק מביאה לידי רביקות בגשמת הצדיק, ועל ידי זה האדם מסוגל להגיע להתעלות והשגה רוחנית השייכת למדרגת הצדיק עצמו, "אתרבות רוחא ברוחא".
- לאחר ההסתלקות מאירה רוח הצדיק גם בעולם, ותלמידיו יכולים לקבל הארה מהבחינות הרוחניות שאליהן התעלה הצדיק בעבודתו בימי חייו; אך זאת בתנאי שלא נפגמה ה"התקשרות" אליו.
- טעם הנסיעה לצדיקים: מרדות עולם הזה מחלישות את ה"התקשרות", ולכן יש צורך בראיית פני הצדיק, שעל ידי זה מאירה להם מדרגתו בעבודת ה'.
- בדומה לכך לאחר ההסתלקות יש צורך בנסיעה למקום קברו, כדי לקבל את ההארה השורה בעולם, כיון שרוח ההתקשרות עלולה להחלש.
- שני טעמים לכך שהנסיעה לקבר הצדיק מחזקת את ההתקשרות: (א) עצם הנסיעה היא התעוררות אהבה לצדיק, ובמקום הקבר מגיע האדם לידי הכנעה וביטול. (ב) על פי דברי האר"י ל שבמקום הקבורה והמצבה שורים כוחות נפשו של הנפטר – הכוחות ה"פנימיים" והכוחות ה"מקיפים", ולכן במקום זה ניתן לקבל הארה ממדרגת הצדיק והשגותיו הרוחניות, ועל ידי זה יש לאדם חיות חדשה בעבודתו הרוחנית.
- מצד ההארה במקום הקבר – התפילה שם מתקבלת יותר, ועולה ביחד עם רוח הצדיק המתעלית ממדרגה למדרגה בגן עדן. ולכן התפילה במקום זה היא מתוך כוונה רבה.
- גם מי שלא הכיר את הצדיק בחייו מקבל הארה מרוחו – כאשר עובד את ה' על פי תורת הצדיק ומאמין בו.
- ההארה הנוספת, מהתעלות נשמת הצדיק לאחר ההסתלקות, מאירה גם לאלו שלא הכירו את הצדיק בחייו אלא שלמדו בספריו, אך עצם הארת רוח הצדיק היא רק המדרגה הרביעית הנ"ל, ואילו המדרגה החמישית היא להתחבר אל מקומו של הצדיק עצמו בגן עדן ולהשיג השגות רוחניות כמוהו – גילוי עצם נשמת האדם הדבוקה בה' למעלה.

להבין ענין ההשתטחות

להבין ענין ההשתטחות על קברי הצדיקים. הנה, ענין השתטחות על הקבר ^{לפי} ^{המנהג} יש בזה כמה מדריגות ואופנים שונים, ובדרך כלל יש בזה ה' מדריגות:

הא', מה שמבואר בשולחן ערוך אורח חיים הלכות ט' באבי, וזה לשונו, ומה שנוהגים לילך על הקברות הוא כרי לעורר האבילות ולהכניע היצר הרע לשוב בתשובה. והוא על דרך מאמר רז"ל: "ואם לאו יזכיר לו יום המיתה", שעל ידי זה נכנע היצר הרע, וכמו שכתוב: "טוב לכת אל בית אבל מלכת אל בית המשתה [משום] והחי יתן אל לבו", הרי שכזה יוכל להכניע את לבו כנ"ל.

והב', הוא גם כן נזכר בשולחן ערוך, הלכות ראש השנה: "נוהגין לילך על הקברות ולהרכות שם בתחנונים כו'". ושם הטעם, משום דבית הקברות הוא מקום מנוחות הצדיקים, ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור והתפילה מתקבלת שם ביותר וכו'. ויבקש מהשם יתברך שיתן אליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר. ויש בזה ב' טעמים: הא', שהמקום קדוש וטהור, וזה גורם שמקבלים תפלתו. הב', שבדאי יתפלל שם בכונה רצויה ביותר, מחמת התעוררות הלב בתשובה, כנ"ל, משום "והחי יתן אל לבו" כו', וזה גורם שתהיה תפילתו רצויה ומקובלת.

והג', הוא מה שהולכים אל מקום מנוחות אביהם או בנו יחידו כו' וכדומה, שמעורר הבכיה וההספר, ועושה פתיחות הלב לגמרי, כמו שמתו מוטל לפניו ממש - שנשבר לבבו באמת מצד עגמת נפש שנגע עד תוך נקודת לבבו לככות במר נפשו. וכמו שאמר ר' יוחנן: "דין גרמא דעשיראה ביר", שהיה נושא אצלו העצם משום עגמת נפש, שלא ישכח על בנו שמת, ובעבור זה תמיד לבו נשבר. וכמו יעקב אבינו עליו השלום שהתאבל על בנו ימים רבים, שהיה תמיד בוכה במר נפשו על הסתלקות בנו, מצד שלא נשכח כלל מאתו כידוע.

1. ראה סימן תקנט ס"י בהגהת הרמ"א, ובנושאי כלי השו"ע.

2. ברכות ה, א: "לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע (רש"י: שיעשה מלחמה עם יצר הרע) . . אם נצחו מוטב, ואם לאו יזכור לו יום המיתה".

3. ע"פ קהלת ז, ו.

4. סימן תקפא ס"ד.

5. ברכות שם, ב. וברש"י: "זה עצם של בן עשירי שמת לו כו', צר עצם פחות מכשעורה ממנו בסודרו לעגמת נפש".

6. וישב לז, לד.

7. ראה רש"י שם, לה.

וכמו כן בהליכתו אל הקבר, אף על פי שנשכח מאתו זמן רב, אף על פי כן חוזר ונזכר, עד שיכול לבכות במר נפשו מאד, וגורם בזה פתיחות הלב לגמרי, שיוכל לבכות על חטאיו ממש גם כן בלב נשבר ונרכה ובבכיה רבה. ויכול לבוא לידי תשובה שלימה כידוע, כי עיכוב התשובה⁸ הוא מחמת גסות וגבהות הלב; אבל אם הלב נשבר היטב באמת, יהיה מאיזה דבר שיהיה, אזי תיכף ומיד יכול לבוא לידי תשובה שלימה. וזהו ענין יסורים שבאין על האדם, שנקראים "יסורים של אהבה"¹⁰, אפילו בבני חיי ומזוני, שמבטשים לאדם כדי להשיבו בתשובה שלימה "מקרב [איש] ולב עמוק"¹¹ ביותר, וראיה מר' יוחנן שאמר "דין גרמא דעשיראה ביר", שכודאי היה אצלו יסורים של אהבה¹² כנ"ל.

והמדריגה הד', הוא מה שהולכים על קברי הצדיקים שהיו יודעים ומכירים אותם בהיותם בחיים כו', אזי מצד תוקף אמונתו שהיה מאמין בו בעודו בחיים חיותו, שהוא איש אלקי "קדוש יאמר לו"¹³, וכשהיה נכנס אצלו בהיותו בחיים חיותו היה מתבטל ממציותו כשנכנס להיכל כבודו כו', מצד גודל הבושה וההכנעה שמתבושש¹⁴ ונכנע מפני הצדיק, עד שנעשה כאבן דומם ממש ולא יכול לדבר כו', כי זהו אמיתות הביטול, כמו שאומרים¹⁵ "אדני שפתי תפתח כו'"; וכמו כן כשהולך על מקום מנוחת קדשו, מתבטל שם ביתר שאת כו', כי "גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן"¹⁶.

ומצד תוקף אמונה הגדולה שמאמין בקדושת נשמתו הקדושה והטהורה, שעלתה כבר למקומה למעלה מעלה בעילוי אחר עילוי, והשארות הנפש הנשארת על הגוף בקבר, כמו שכתוב¹⁷ "ונפשו עליו תאבל", שהולכת עמו בקבר, כמו שכתוב בלקוטי תורה¹⁸, וגם מקיפים של הנפש¹⁹ מתקשרים עם

8. =הדבר המונע את התשובה.

9. גם אם ה"שבירה" היא באמצעות ענין אחר (ולא מפני החטאים).

10. כנזכר בסוגיית הגמרא בברכות שם. וברש"י (שם, א): "הקדוש ברוך הוא מייסרו בעולם הזה בלא שום עון, כדי להרבות שכרו בעולם הבא יותר מכדי זכיותו".

11. ע"פ תהלים סד, ז.

12. כמבואר בברכות שם, ב.

13. ישעיה ד, ג.

14. =שמתבייש.

15. תהלים נא, יז.

פסוק זה נאמר כפתיחה לתפילת שמונה עשרה, כאשר האדם שריר בתכלית הביטול

לאלקות (עד כדי כך שמתבייש לפתוח את פיו בעצמו ומבקש שה' יפתח את שפתיו לדבר).

16. חולין ז, ב.

ואם בחייו היה בטל מפני הצדיק - כל שכן שכעת הוא בטל לפניו ביתר שאת.

17. איוב יד, כב (בענין המת).

היינו שישנה "נפש" שנשארת בגוף האדם בקבר (ראה שבת קנב, א-ב).

18. להאריז"ל, טעמי המצוות פרשת ויחי.

19. הכוחות העליונים של הנפש, שבחיי האדם הם פועלים בו מבלי "להתלבש" בגוף באופן פנימי, כי הם למעלה מכוח ההשגה והקליטה של הגוף.

הנפש, שלזה מצוה לעשות ציון²⁰ על הקבר, שהוא "כסא למקיף"²¹ כידוע ומבואר בלקוטי תורה²² - הנה בודאי כשיבוא אל מקום קדושת מנוחות הצדיק, ומצייר לפניו דמות פניו הקדוש והטהור, תפול עליו אימתה ופחד יותר מבחיים חיותו, כי אז היה בגדר גוף גשמי ועתה הנפש של הצדיק היא ברוחניותה כמו שהיא²³.

גם יכול הוא לבוא על ידי זה לבחינת ביטול במציאות ויראה עילאה ממשי²⁴. וענין יראה עילאה היא הנזכר בסידור בהערה של תקון חצות²⁵, שהיראה עילאה היא יראה פנימית²⁶, והיא יראת בוש²⁷, כמו המתבייש מאדם גדול וצדיק מפני שפלות ערכו לגבי הצדיק, הוא מתבטל ממציאיותו לגמרי, עד שכלא נחשב הוא; ועל דרך זה הוא יראה עילאה - שמתבושש מגדולתו יתברך, ש"לגדולתו [יתברך] אין חקר"²⁸, ש"אור אין סוף למעלה עד אין קץ ולמטה עד אין תכלית"²⁹, שזהו מה שאמרו³⁰ "אם אין חכמה אין יראה" - שהחכמה עילאה, שהיא בחינת "כח מה", בחינת ביטול³¹, גורם ליראה עילאה, וכמו שכתוב שם באריכות.

20. =מצבה.

21. מקום שבו יוכל לשרות האור ה"מקיף".

22. להאריז"ל, שם.

23. כלומר, אמונת האדם בקדושת הצדיק ובהתעלות נשמתו כעת ביחס למדרגתו בעולם הזה, ביחד עם הידיעה על השארות הנפש במקום הקבר - גורמות לאדם להתבטל אל הצדיק במקום קבורתו לאחר הסתלקותו, ביתר שאת.

24. "ביטול במציאות" פירושו התבטלות מוחלטת, באופן שאין מציאות האדם מורגשת כלל (בשונה מ"ביטול היש", שהאדם מכופף ומכניע את עצמו בפני אור ה' - אך מציאותו עורנה מורגשת). וזוהי מדרגת "יראה עילאה" שעניינה התבטלות עד כדי איבוד תחושת המציאות (בשונה מ"יראה תתאה", שהיא תחושת פחד והכנעה לקיים את המצוות בפועל אבל איננה ביטול מוחלט).

25. סידור עם דא"ח קנא, ג ואילך.

26. ולא רק הכנעה חיצונית.

27. הנובעת מתחושת רוממותו של הקב"ה.

28. תהלים קמה, ג.

29. ראה תקוני זהר תיקון יט (מ, ב). סוף תיקון נז. זהר חדש לד, ג.

כלומר, הוא אין-סוף בתכלית ומקיף את כל המדרגות ללא הגבלה, כי הוא נעלה ונסתר ללא גבול ("למעלה"), ויורד ומתגלה ללא גבול ("למטה"). וראה באריכות ב"המשך" באתי לגני תש"י ובמאמרי כ"ק אדמו"ר זי"ע המבארים "המשך" זה.

30. אבות פ"ג מי"ז.

31. בחינת "חכמה" היא בדומה לכוח החכמה שבמוח האדם, שהוא ראשית התהוות ההשכלה - "נקודת" הענין (ממנה משתלשלת אחר כך ההבנה הרחבה, ב"כינה"). בבחינה זו הנפש מאירה יותר (ולכן אין עדיין צורך להוריד" את ההשכלה להבנה ממשית הנדרשת מצד "מציאות" האדם), משום שזהו "כח" נפשי הבטל אל אור הנפש שלמעלה ממנו, "מה" (כלומר דבר בלתי מושג ומוגדר).

ובענייננו - בכח ה"חכמה" של הנפש האלקית יש ביטול לאור האלקי, ולכן הוא מאיר בבחינה זו. ראה תניא פרק יח.

והנה, על דרך זה יובן גם כן בהליכתו על קבר הצדיק והקדוש, יכול לבוא לידי בושה גדולה וביטול במציאות ממש, שמתבושש מאוד בכל מעשיו ומחשבותיו אשר עשה וחשב עד היום, כי גלויים המה, כי הצדיק אפילו בהיותו בחיים נודע לו מחשבות אדם ותחבולותיו כידוע, וכל שכן הנפש של הצדיק אחרי הסתלקותו, כי רוחנית היא.

והביטול והבושה היא גם כן מפני אור אין סוף ממש המחיה את נפש הצדיק הזה, כי היא "חלק אלוה ממעל"³², ובטילה ממש לגבי אור אין סוף ברוך הוא, כמבואר במקום אחר. ועל ידי זה יכול לעורר רחמים רבים על ניצוץ אלקי שבנפשו מצד שפלות ערכו, והוא ענין תשובה עילאה³³, כמו שנתבאר - כי על ידי הביטול שמתבטל לפני תלמיד חכם, הוא ממש הביטול לה'. וכמאמר³⁴ "וכי אפשר לדבק בשכינה, אלא כל הדבק בתלמידי חכמים כו'", כמבואר בתניא³⁵ (וכדאיתא בגמרא³⁶ גבי מלכי ישראל). והיא תשובה עילאה ביותר, שאין ערוך לגבי התשובה הנ"ל באות ג'³⁷.

ועוד, כי על ידי תוקף התקשרות האמונה בנפש הצדיק מפנימיות ונקודות לבבו, ועל ידי כח המדמה ציורו על דרך הרוחניות³⁸, ועל ידי הביטול הגדול - תוכל נפשו לידבק באיזה פרט מנפש הצדיק השוכן שם, והוא קרוב קצת לענין "התרבקות רוחא ברוחא" הנזכר בצדיקים³⁹, כמו שיתבאר במדרגה הה'. ועל ידי זה אפשר שתפילתו שיתפלל שם תוכל לעלות למעלה בעליות נפש הצדיק, ויכול תפילתו לעשות פרי למעלה ולמטה.

וזהו אמונת הצדיקים אשר אנשים נוסעים על קבריהם, אף על פי שאינם משיגים כלום, כמו שיתבאר.

32. תניא פרק ב.

33. "תשובה עילאה" היא דביקות נשמת האדם במקורה, ו"תיקון" הפירוד שנגרם על ידי ירידתה לעולם הזה, בבחינת "והרוח תשוב אל האלקים" (בשונה מ"תשובה תתאה", שהיא התיקון על חטאים), והיא נובעת מכך שהאדם מעורר רחמים על הריחוק של הניצוץ האלקי שבו ממקורו. דהיינו, ה"תשובה" היא על עצם העובדה שהנשמה בירידתה למטה נעשתה למציאות בפני עצמה שאינה בטלה לאלקות בתכלית כפי שהיתה בטרם ירדה למטה.

ולכן מדרגה זו של תשובה נובעת מגורל הביטול לה' שעל ידי ההתבטלות אל הצדיק, כמבואר בפנים.

34. ספרי עקב יא, ב.

35. פרק ב.

36. ראה ברכות נח, א.

37. שאף שהיא "תשובה שלימה" (כמבואר שם), אינה אלא תיקון לחטא, ולא דביקות והתבטלות מוחלטת.

38. להתבונן ו"לצייר" (לתאר לעצמו) במוחו את דמותו הרוחנית של הצדיק.

39. על ידי דביקותם באלקות והתבטלותם באור ה', הצדיקים מגיעים ל"דביקות רוח ברוח", היינו דביקות רוח הצדיק ברוחו של הקב"ה (ער שכל כח מכחות נפשו - דבוק בבחינה המקבילה אליו באלקות). ראה זהר ח"ב קכד, ב. אגרת התשובה פרק ט ואילך.

וענין המדרגה הה', הוא מדרגה גבוה מאוד שאין למעלה ממנה, והוא ענין ההשתמחות על קברי הצדיקים המבואר בס"ח⁴⁰, שהוא גדולה כל כך בערך, עד שהוא יכול להשיג שם השגות על ידי זה⁴¹. והיינו שיכול להעלות שם נשמתו עד מקום אחיזת נשמת הצדיק באברי אדם הראשון, [רצונו לומר] בנשמה הכוללת⁴², ויעוררנו כדי להעלות נשמתיהן בסוד העלאת מיין נוקבין⁴³, ואז יכול להוריד נשמתיהן לגופם ולדבר עמם⁴⁴. והוא "אתדבקות רוחא ברוחא"⁴⁵ ממש, ועל ידי זה יכולים להשיג השגות גדולות ברזין דאורייתא⁴⁶, וליחוד⁴⁷ יחודא עילאה⁴⁸.

וכמו שנזכר בספר עמק המלך⁴⁹, והיחודים שהיה האריז"ל מוסר לתלמידיו ליחד על ידי הצדיקים הגדולים, ולהשיג שם השגות עליונות⁵⁰. וזהו כל גודל מעלות האריז"ל, שהנשמות הגבוהות היו מגלין לו רזי תורה. והמדרגה הזאת

45. ראה לעיל הערה 39.

46. כי השגתם היא כמה שמשיגה נשמת הצדיק כפי שהיא במדרגת "אדם הראשון".

47. = ולייחד.

48. "יחודא עילאה" (יחוד עליון) הוא יחוד (אחדות) מציאות ה' כפי שהיא מלמעלה, מצד האור האלקי - היינו שמציאות הבריאה איננה נחשבת כלל ובטילה בתכלית (בשונה מ"יחודא תתאה" (יחוד תחתון) שהוא יחוד מציאות ה' כפי שהוא מצד התחתונים, מלמטה - היינו שמציאות הבריאה תופסת מקום אלא שהיא מבטלת את עצמה כלפי הבורא).

את מדרגת יחוד זה "משיגים" צדיקים גמורים, הבטלים במציאות לאלקות. ועל כך מבואר כאן, שעל ידי המדרגה החמישית בהשתמחות - גם האדם המשתטח על קבר הצדיק מגיע לידי "השגה" זו.

49. ראה בהקדמת המחבר שם, הקדמה שלישית פ"ג: "והיה [האריז"ל] משתטח על קבר התנא והיה יודע לאדבקא רוחיה ברוחו, ומכיון ומיחד ומעלה נשמתו עם נשמת התנא בסוד מיין נוקבין, עד שעשה יחוד למעלה, ואחר כך הוריד הנשמה של התנא בתוך הגוף, והיה מדבר עמו, ומגלה לו כל מה שלמד בישיבה של מעלה, כאשר ידבר איש אל רעהו".

50. ראה בעמק המלך שם: "ולפעמים הלך

40. = ספר חסידים.

בנראה צריך להיות: במ"ח. ראה משנת חסידים מסכת היחודים פ"א מ"ב: "וכשרוצה להשתטח על קבר איזה צדיק, לדבר עמו ביחוד, צריך שיעלה בתחילה נשמתו עד מקום אחיזת נשמת הצדיק באברי אדם הראשון [ראה להלן בפנים ובהערה 42], אם הוא גבוה ממנו, ויעוררנו כדי להעלות שני נשמותיהם יחד בסוד מיין נוקבין" [ראה להלן בפנים ובהערה 43].

41. ובכך ישנה מעלה גם על פני המדרגה הד', בה אין האדם מגיע בעצמו לידי "השגה" במדרגות הגבוהות של הצדיק (אלא רק להתבטלות ודביקות במדרגות אלו).

42. נשמת אדם הראשון, היא "נשמה כללית" הכוללת את נשמות כל הדורות (ראה שמות רבה פ"מ, ג), היינו שזהו המקור הראשוני של הנשמות ולכן הנשמות כפי שהן כלולות בנשמת אדם הראשון הן במדרגה עליונה יותר ממדרגתן כפי שירדו אחר כך בכל דור.

43. = "מי הנקבה". כלומר, "העלאה" והתקרבות מצד התחתונים (שהם בבחינת "מקבל") אל האור האלקי (שהוא בבחינת "משפיע").

44. כי "העלאת מיין נוקבין" מעוררת למעלה (ב"משפיע") רצון להתקרב ולהאיר למטה.

היא גבוה יותר מ"גילוי אליהו" ו"רוח הקודש", וכמו שכתוב בשער הקדושה (להאריז"ל) להרב חיים ויטאל ז"ל⁵¹. וכמבואר בספר עמק המלך על הרב חיים ויטאל⁵², שנתלבש בו נשמת בניהו בן יהוידע, עד שהאיר גם בפנימיות, והוא על ידי היחוד הנ"ל, שחזר על קברו כמה וכמה פעמים, והוא שייך לנשמתו כו', כמו שכתוב שם.

ובודאי יש בזה מדריגות רבות, אך הכל לגדולי הערך אשר נפשם לא נפגמו כלל, ונפשם ברורה⁵³ וזכה, ויש להם נפש-רוח-נשמה⁵⁴ המאירים כו'⁵⁵, או על

הזה, מה שלא היה רגיל לעשות לו כך פעם אחרת, אזי אמר מורנו הרב רבי חיים להאריז"ל, אדוני מורי, מה יום מיומיים שנעשה לי כל הכבוד הזה, לא בחינם. אמר לו האריז"ל חייך, לא מפניך קמתי, ולא לך אמרתי ברוך הבא, אלא לבניהו בן יהוידע, שראיתי נכנס עמך, ויהי לפלא בעיני מורנו הרב רבי חיים, ושניהם לא ידעו מאיזה סיבה נתחברה עמו הפעם נשמתו של בניהו. עד שלאחר זמן ג' חדשים שכבר היה נשכח אצלם אותו המעשה, הלכו שניהם יחד לכפר עכבוריא ללמוד, באמצע הדרך עמד האריז"ל ואמר אני רואה שבכאן קבור בניהו בן יהוידע ע"ה, ולא היה לשם לא ציון ולא שום היכר של קבר. נענה מורנו הרב רבי חיים נר"ו, חייך, אותו הפעם שהלכתי להשתטח על ציון אביי ורבא קודם לכן, ישבתי בכאן בזה המקום ממש, והייתי חוזר על הייחוד שמסרת לי, כדי שיהיה רגיל בפי ובליבי, לומר אותו בלי טעות. אמר האריז"ל אכן נודע הדבר, שמכח הייחוד שדברתי על קברו בכאן, עוררתי והורדתי נשמתו לתוך גופו, והיא נתדבקה בך להועילך למטה בחכמה, וזהו סוד כל המקדש עצמו למטה, מקדשים אותו מלמעלה (יומא לט, א)."

53. = בהירה ונקיה.

54. לנשמה יש חמש בחינות: נפש-רוח-נשמה השייכות לחלק הנשמה המתלבשת בגוף, וחייה-יחידה השייכות לחלק הנשמה שלמעלה מהתלבשות בגוף (ובכוחות הנפש: נפש-רוח-נשמה הם - שכל, רגש ומעשה; ואילו חיה-יחידה הם - תשוקת הרצון, ותענוג עצם הנשמה).

55. מכיון שבחינות אלו הן חלק הנשמה

עם החברים לכפר מירון, והיה מושיב אותם על המקום אשר שם גלה להם הרשב"י ע"ה האדרא רבא [חלק בספר הזהר שבו נתגלו סודות עמוקים ביותר על ידי רשב"י לתלמידים מסויימים (שנזכרו להלן)], והיה אומר בכאן ישב רבי אלעזר, ובכאן ישב רבי אבא, בכאן ישב רבי יהודא וכן כולם, והושיב [האריז"ל] כל אחד ואחד [מתלמידיו] במקומו הראוי לו כפי נשמתו. והוא עצמו ישב במקום רבי שמעון, ורבי חיים ויטאל, תלמידו [במקום רבי אלעזר, ורבי יונתן במקום רבי אבא, ורבי גדליה במקום רבי יהודה, ורבי יוסף מערבי במקום רבי יוסי, ורבי יצחק כהן אשכנזי במקום רבי יצחק, וכן כולם. והיה אומר היום האירה נשמת תנא פלוני בנשמתך, והיה אומר שהיה רואה שהאש מלהטת סביבות החברים, אלא שאין ניתן רשות לעיניכם לראות אלא לו לבדו].

51. חלק ג שער ז.

מהמבואר שם נראה שהטעם לכך הוא משום שמדרגת "גילוי אליהו" תלויה במידת התעלותו של האדם, ואילו כאשר השגת האור האלקי היא על ידי ההתחברות לנפש צדיק שנפטר מן העולם - הרי היא בהתאם למדרגה של הצדיק.

52. שם פ"ד: "פעם... אירע מעשה שמסר [האריז"ל] למורנו הרב רבי חיים נר"ו יחוד אחד, לילך לכפר עכבוריא ששם קבורים אביי ורבא, וישתטח על קברם, וכיון [בעת ההשתטחות] למה שמסר לו רבו, והם דברו עמו ומסרו לו סתרי תורה. וכיון שחזר מהם ובא לפני רבו ע"ה, עמד רבו לפניו, ואמר לו ברוך הבא, והושיבו על יד ימינו, ושמח עמו שמחה גדולה, ומורנו הרב רבי חיים נר"ו היה חקרן גדול, כיון שראה שעשה לו כל הכבוד

כל פנים בחינות רוח ונפש בלא פגם כלל⁵⁶.

ומדרגה זו גבוה יותר מאוד ונעלה ממדרגה הד' הנ"ל, כי אין להם⁵⁷ שום השגה כלל בגילוי, אבל במדרגה הזאת אפילו הפחותים יוכלו להשיג השגות וליחד יחודים לפי ערך הנפש⁵⁸, כנ"ל, ודי למבין. והוא ענין ה"אתדבקות רוחא ברוחא" ממש, היינו שמחבר ומדבק רוחו ברוח של הצדיק, ושניהם עולים בסוד העלאת מיין נוקבין. וכמו שכתב ג"ס⁵⁹ משנת חסידים פ"א על סדר היחודים⁶⁰ משנה ג', וזה לשונו: "ואם זכה הוא בנר"ן, יחברם כולם בנר"ן של הצדיקים הללו כשעולים כו"⁶¹. עיין שם באריכות, ודי למבין.

* * *

אוצר החכמה

ויובן כל זה בתוספת ביאור, מענין המבואר באגרת הקדש⁶² (של אדמו"ר נ"ע⁶³) על מאמר הזהר הקדוש⁶⁴ ד"צדיקא דאתפטר מעלמא אשתכח בכולהו עלמין יתיר מבחיהי כו"⁶⁵. ותוכן דבריו הקדושים הוא על מאמר רז"ל "דשביק חיים לכל חי"⁶⁶.

כי הנה, חיי הצדיקים הם חיים רוחניים, אמונה ואהבה ויראה כו', ובהיות הצדיק חי על פני האדמה היו ג' מדות הללו בתוך כלי שלהם ובתוך לבושם, שהוא בחינת נפש הקשורה בגופו, וכל תלמידיו אינם מקבלים רק⁶⁷ הארת מדות הללו וזיון המאיר חוץ לכלי⁶⁸, זהו על ידי דיבורו ומחשבותיו הקדושים. ולאחר פטירתו, לפי שמתפרדין, בחינת הנפש⁶⁹ נשארה בקבר, ובחינת הרוח

הצדיק, וכן הלאה.

62. תניא, אגרת הקודש סימן כז.

63. כ"ק אדמו"ר הזקן.

64. ראה זהר ח"ג עא, ב.

65. = צדיק שנפטר מן העולם, נמצא בכל העולמות יותר מבחיו.

66. = שהשאיר (הנפטר) חיים לכל חי.

על מקורות מאמר זה בספרי חז"ל - ראה רשימות כ"ק אדמו"ר זי"ע על התניא שם.

67. = אלא.

68. כלומר, מבחינות אלו (אמונה, יראה ואהבה) כפי שמאירות באמצעות גופו הגשמי.

69. היא המדרגה התחתונה ביותר בנר"ן (ונרמזת בלשון הפסוק שהובא לעיל בענין הישארות הנפש בקבר - "ונפשו עליו תאכל").

המתלבש בגוף הגשמי - רק אצל צדיקים גדולים הן נשארות זכות וטהורות, דהיינו שהאור האלקי שבהן מאיר בגלוי.

56. כלומר, אפילו אם אינן מאירות ממש (כמו בטרם ירידתן לגוף), אך אין בהם פגם של ממש (על ידי הרהורים או מעשים רעים, וכדומה).

57. במדרגה הד'.

58. של הצדיק.

59. אולי צריך להיות: "ג"כ" - גם כן.

60. = מסכת היחודים.

61. כלומר, שכל כוחות נפשו דבוקים בכוחות נפש הצדיק (בבחינת "אתדבקות רוחא ברוחא" הנ"ל): שכלו משיג את הענין האלקי ששכל הצדיק משיג, מדות הלב שלו מתעוררות במדרגת האהבה והיראה של

בגן עדן⁷⁰, שהם ג' מדות הללו חסד-גבורה-תפארת שנקרא רוח⁷¹, כי האמונה⁷² היא בבחינת הדעת⁷³ קו האמצעי כידוע, שהוא בחינת תפארת כו'⁷⁴; לפיכך יכול כל אחד מתלמידיו וכל הקרוב אליו לקבלו חלק מבחינת רוחו שבגן עדן⁷⁵, הואיל ואינו גשמי ולא בתוך כלי (פירוש, לכך יכולה הארה זו להתפשט סביב כו'⁷⁶, לפי שהוא בחינת רוחניות ואינה מלוכשת בכלי גשמיות).

מה שאין כן בחינת הצדיקים שבחינת הרוח מלוכשת בתוך נפשם⁷⁷, והנפש קשורה בגופה⁷⁸ - אינם יכולים לקבל מהם התלמידים או כל אחד מישראל כי אם על ידי דיבוריו ומחשבותיו הקדושים כו'. מה שאין כן כשנפרדת הרוח מן הנפש, אזי תוכל להאיר לכל אחד מתלמידיו לפי ערכו⁷⁹.

וראיה לכל זה הובא מיעקב אבינו עליו השלום, שנכנס עמו גן עדן כו'⁸⁰. וכמו שכתוב בספר עשרה מאמרות⁸¹ שאויר גן עדן מתפשט סביב כל אחד, ונרשמים באור זה כל מחשבותם ודיבורם הקדושים בתורה ועבודת ה'.

והאמונה כפי שהן במדרגה גבוהה יותר ממה שהיו בחייו של הצדיק כנשמה בגוף, כאשר היו בתוך "כלי" הגוף והגבלתו.

76. להגיע לכל מקום, ללא הגבלה.
77. בבחינת "נפש", המדרגה התחתונה שבנר"ן.

78. כלומר, הצדיקים שחיים בעולם הזה הגשמי.

79. ואינה "מוגבלת" לפי תכונות גופו הגשמי של הצדיק.

80. בראשית רבה פס"ה, כב (בנוגע לכניסת יעקב לקבל את ברכת יצחק אביו): "בשעה שנכנס אבינו יעקב אצל אביו נכנסה עמו גן עדן, הדא הוא דאמר ליה ראה ריח בני כריח שדה".

הרי שניתן "לקבל" מבחינת גן עדן בעולם הזה.

81. מאמר חיקור הדין ח"ב פי"ב: "ה' יראה ללבב, ומיד יש ברירה לפניו יתברך לסגל [=לחבר] המעשים הטובים באויר גן עדן המתלבש להם באויר העולם הזה. . ומי שרובו זכיות. . נפתחים למעשיו שערי גן עדן, והאויר שבפנים קולטן [את המעשים] . . ואפילו יחמיץ האדם אחר כך, אינם אוברים לעולם".

70. היינו במדרגה נעלית יותר מכפי שהיתה בחינה זו נתונה בהגבלות העולם הזה הגשמי (שהרי בגן עדן הנשמות הן ללא גוף).
71. כי בחינת "רוח" היא המדות שבלב (כנ"ל הערה 54).

72. היראה והאהבה שייכות למידות חסד וגבורה, ולהלן יבואר כיצד האמונה שייכת למידת התפארת.

73. "דעת" משמעותה הכרה, הפנמת ההשכלה, וזוהי ה"אמונה" - הכרה ברורה ואיתנה באלקות.

74. הספירות מתחלקות לשלושה קווים: ימין, הכולל את הספירות המסמלות המשכה וגילוי - חכמה (ראשית גילוי השכל), חסד (המשכה והשפעה) ונצח (השייך ליחס כלפי הזולת). שמאל, הספירות המסמלות סילוק וצמצום - בינה (צמצום אור השכל להבנה פרטנית), גבורה (מניעת ההשפעה) והוד ("הודאה", התבטלות פנימית). אמצע, הכוחות המשלבים ומחברים ימין ושמאל - דעת (הפנמת אור המוחין בצורה המשפיעה על המידות), תפארת (רחמים) ויסוד (התקשרות בין המשפיע והמקבל).

ונמצא, שהדעת שייכת למידת התפארת.

75. כלומר, ניתן לקבל מהאהבה, היראה

וזהו ראייה גמורה שבחינת רוחניות יכול להתפשט בכל מקום ממש כו', ולכך נקל מאוד לתלמידיו לקבל חלקם מבחינת רוח רבם העצמיות, ומאת בחינת אהבתו ויראתו ואמונתו אשר עבד בהם, ולא זיוס בלבד⁸² (שהיא רק בחינת רוח שלו, חסד-גבורה-תפארת כנ"ל, ולא נפש כו'⁸³), לפי שבחינת רוחו העצמיות מתעלה בעילוי אחר עילוי להיכלל בבחינת נשמה וגן עדן העליון⁸⁴ שבעולמות עליונים, ונודע שכל דבר שבקדושה אינו נעקר לגמרי מכל וכל ממדרגה הראשונה גם לאחר שנתעלה למעלה למעלה, אלא מדריגתו הראשונה נשארה למטה במקומו. ובחינה זו הראשונה הנשארת למטה היא המתפשטת בהתלמידים לכל אחד כפי התקשרותו וקרבתו אליו באהבה רבה כו', כמבואר שם⁸⁵. אבל לקבל כל הרוחנית⁸⁶ אינו אלא על ידי התעוררות גדולה באהבה רבה⁸⁷ והכנעה עצומה, אז רוחא דרעותא דליבא אמשך רוחא מלעילא כו'⁸⁸ ע"ש.

* * *

והנה, אף על פי שמבואר ומוכן מכל זה שיכול כל אחד מן התלמידים לקבל חלקם ותורתם מבחינת רוח רבם בכל מקום שהוא, על ידי שאור גן עדן מתפשט סביב כל אחד, ואם כן אין צריך כלל ליסע אל מקום מנוחתו ולהשתטח שם על קברו; אך הנה, כל זה הוא אם לא נפסק חבל התקשרות אהבה רבה אל רבו כמו שהיה בעודו בחיים חיותו, ומתנהג בעבודת ה' באהבה רבה ובאמונה כפי אשר הורהו רבו, על כן יוכלו לקבל חלקם מבחינת רוח רבם וכמו שכתוב שם.

אבל אם נפסק ח"ו חבלי עבותות האהבה, מצד טרדות הזמן בעניני עולם הזה בענינים גשמיים, אשר כמעט נכבה אור תורתו ואהבה ויראה אשר הופיע

ועל כך מבואר כאן, שבחינת ה"רוח" (מידות) שמקומה ב"גן עדן התחתון" - מתעלית להיכלל במקורה ב"גן עדן העליון", שם הוא מקומה של בחינת "נשמה" (מוחין).

85. ב"אגרת הקודש" הנזכרת לעיל בהערה 62.

86. גם הבחינה הנעלית יותר שב"רוח" - כפי שמתעלית ל"גן עדן העליון".

87. אהבה בלתי מוגבלת.

88. = הרוח של רצון ומשיכת הלב, ממשיכה רוח מלמעלה.

בהתאם לכלל "רוח אייתי רוח ואמשך רוח" [= הרוח (מלמטה) מביאה רוח וממשיכה רוח (מלמעלה)]. ראה זהר ח"ב קסב, ב.

82. "זיו" פירושו הארה חיצונית מועטת.

83. כלומר, ואין זו עצמות הנפש שלמעלה ממדות חסד-גבורה-תפארת (בחינת "רוח").

84. "גן עדן התחתון" הוא בעולם היצירה, שעיקרו הוא המידות העליונות (היינו האור האלקי השייך למציאות העולמות, כענין המידות באדם שהן יחסו לזולת); ואילו "גן עדן העליון" הוא עולם הבריאה שלמעלה ממנו, שעיקרו הוא ספירת הבינה (היינו האור האלקי המהווה מקור ושורש למידות העליונות, כענין הבינה בשכל האדם שהיא ההבנה המביאה לידי מדות שכלב). ליתר פירוט בענין עולמות "בריאה" ו"יצירה" - ראה לעיל בשער התשובה הערות 569 ו-595.

עליהם בעודו בחיים חיותו, עד שבמשך זמן נוכל לכבות ולהיות נשכח ממנו לגמרי כידוע, שלזה היה צריך גם בעודו בחיים חיותו לקבל פני הרב תמיד, ולשמוע מפיו דוקא דברי אלקים חיים⁸⁹.

ואף על פי שדבריו המה בכתובים, אף על פי כן אינו דומה שמיעה מרחוק לראיית פניו דוקא⁹⁰, כי הארת פניו גדולה יותר מקבלת דברים, ושניהם כאחד טובים וגורמים אליו תוקף ועוז התקשרות האהבה רבה בתשוקה נפלאה.

שזהו שאמר רז"ל⁹¹ "כל הרבוק בתלמידי חכמים כאילו דבוק בשכינה", כי על ידי דבוקו והתקשרותו יכול לקבל הארת ומבחינת רוחו אליו, על ידי דיבורו ומחשבותיו הקדושים באור תורתו ועבודתו, ולקבל ולקלוט היטב במוחו ולבון אור אהבתו ויראתו בבחינת קליטה ממש⁹², כענין "דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב כו"⁹³.

וזהו מאמר רז"ל⁹⁴ "חייב אדם להקביל פני רבו ברגל", לפי שאז הוא מקבל תוספת אור מרוח רבו, שמאיר אז ביתר שאת ויתר עז, שהיא הנותנת כח ועוז אחרי התפרדותו מעמו להיות מתחזק בעבודת ה' באהבה ויראה כפי אשר קיבל מרבו, והכל מכח הארת פניו דוקא. וראה לזה הוא, כאשר מתרחק זמן רב מרבו, אפילו בעודו בחיים - אזי נפסק חבל התקשרות האהבה רבה, ונופל ממדריגתו באהבה רבה בעבודת ה', וכאשר יקרה מקרה זה בכמה אנשים כידוע.

וזהו אמיתית טעם הנוסעים תמיד לשמוע דברי אלקים חיים מפי רבם דוקא, אף על פי שכבר שמעו וראו בכתובים ויש אתם כו', אף על פי כן נוסעים תמיד לקבל פני הרב בתוספת אור פנים מאירות, פנים מסבירות, לגלות להם אור תורת אמת כו'; כי על ידי זה מאיר נפשם בעבודת ה' באהבה ויראה כו', כי על ידי כן התקשרות האהבה רבה נקשרה נפשו בנפש של הצדיק, כמו שכתוב⁹⁵ "ונפשו קשורה בנפשו". ואף על פי שאין לו ערך לגבי נפש הרב, מכל מקום איזה ערך ושייכות⁹⁶ יש לו על כל פנים, כיון שמקושר אליו ומאמין בו [בודאי יש לו איזה שייכות], ועל ידי זה יכול לקבל חלקו מרוח רבו, כנ"ל, ודי למבין.

* * *

89. ואז, במצב דומה לאחר ההסתלקות -	מפנים אותם.
יש צורך לנסוע אל מקום מנוחת הצדיק.	93. ספר הישר לר"ת שער יג.
90. ראה מכילתא יתרו יט, ט.	94. ראש השנה טז, ב.
91. כתובות קיא, ב. וראה תניא פרק ב.	95. ויגש מד, ל.
92. שהדברים מתאחדים עמו והוא	96. = שייכות וערך כלשהם.

והנה, מובן מכל זה על כל פנים, אשר מכל שכן וקל וחומר כאשר שבק חיים לכל חי, אף על פי שחיים שלו שהם אמונה ואהבה ויראה נמצאים בכל העולמות, ויכולים התלמידים לקבל חלקם כו'; אך מכל מקום, במשך זמן רב וטרדת הפנאי בלחץ ודוחק הפרנסה, יכול לכבות אור תורתו ועבודתו לגמרי מן התלמידים - לכן מן ההכרח הוא לנסוע אל מקום מנוחתו על קברו, ולהשתטח שם על קברו, ולעורר את האהבה מקרב איש ולב עמוק.

כי בוודאי עדיין לא נפסק לגמרי מכל וכל⁹⁷, רק⁹⁸ נשאר איזה "רשימו"⁹⁹, שהוא בחינת "רוחא דשביק בגווה"¹⁰⁰ (שאין האשה כורתת כו' אלא למי שעשאה כו'¹⁰¹, לכן, אף שנפרדה ממנו - רוחו מקשקש תמיד בגווי¹⁰², ואינה יכולה לקבל¹⁰³ כו'. וזהו שהפליגו בזוהר הקדוש¹⁰⁴ שלא לישא אלמנה, עיין שם, כידוע), והוא¹⁰⁵ ענין הרצון שיש לאדם ליסע אל מקום מנוחת הצדיק כדי לעורר את האהבה. כי אם היה נפסק ח"ו לגמרי, לא היה לו גם רצון לזה כלל. וככה רוח זה דשביק בגווי יכול הוא לעורר את רוח רבו מחדש בעוז אהבה רבה והכנעה עצומה ויגיעה גדולה, לקבל ג' מדות הללו שהם אמונה ואהבה ויראה כנ"ל, כמו שהורהו רבו כנ"ל.

אמנם מה שצריך ליסע דווקא אל מקום מנוחת קדשו לעורר שם את האהבה יש בזה ב' טעמים:

הא' הוא על דרך הפשוט - כי על ידי הנסיעה בתשוקה נפלאה יהיה מזה העלאת מיין נוקבין¹⁰⁶ גדולה, ואחר כך בבואו לשם עם כח האמונה גדולה בוודאי יתבטל ממציאותו לגמרי, יכוון עצמו לקראת אלקים בהכנעה רבה במסירת נפש ממש, וישפוך שיחו לפני ה' מעומקא דליבא על שנתרחק לגמרי כו', ועל ידי זה "יערה ה' עליו רוח ממרום"¹⁰⁷, והוא רוח רבו שיש לו חלק בו להחיות נפשו באור תורה ועבודה של רבו כו'.

מסוימת (העושה אותה לכלי), ולכן היא "כורתת ברית" עמו ונשארת קשורה אליו (ראה בהמשך סוגיית הגמרא שם).

101. = בתוכה.

102. רוח אחרת.

103. ראה זוהר ח"ב קב, א.

104. "רוח" זו שנשארת בתלמיד גם לאחר הסתלקות רבו.

105. ראה לעיל הערה 43.

106. ע"פ ישעיה לב, טו.

97. האהבה של החסיד לרבו בוודאי לא נפסקה לגמרי; ולכן ניתן עדיין "לעוררה".

98. = רושם.

99. = רוח שנשארת בפנים (גם כאשר האור הרוחני עצמו מסתלק משם). זוהר ח"ב צט, ב.

100. סנהדרין כב, ב: "אשה גולם היא (כלי" לא גמור), ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי (בעלה, שעל ידי נישואיו עמה עושה אותה ל"כלי" גמור).

כלומר, שהבעל "משאיר" באשה השראה

והב' הוא על דרך מה שכתוב בלקוטי תורה של האריז"ל¹⁰⁷, בסוד קבורת המת ודיני האבילות, ותוכן דבריו בקיצור הוא:

כי האדם יש לו נשמת פנימיות ומקיפים כו'¹⁰⁸, דוגמת ה"צלם" דזעיר-אנפין¹⁰⁹, כי צ' הוא בחינת פנימיות¹¹⁰, ולמ"ד מ"ם הם ב' מקיפים: ל' - הוא ג' מקיפים¹¹¹, ומ"ם הוא בחינת ד' מקיפים¹¹², הרי ז' מקיפים, והאדם בהיותו בחיים חיותו יש בו כל המקיפים הנ"ל.

אמנם, למ"ד יום קודם שמת האדם - מסתלקים ממנו בחינת המקיפים, שהם צלם על ראשו¹¹³; וזהו שכתוב בזהר¹¹⁴ "עד שיפוח היום ונסו הצללים כו"¹¹⁵ (שהם

כלפי הזולת (בשונה מהמוחין שנכללים באות צ', שהם המוחין המהווים מקור למדות הלב). ראה לקוטי תורה שם.

112. האות מ' (בגימטריא 40) רומזת על 4 כוחות מקיפים ונעלים אף יותר מ-3 ה"מוחין" שנכללו באות ל', והיא הבחינה הנקראת "כחב"ד" [=כתר-חכמה-בינה-דעת], כלומר, שלושת המוחין כפי שהם עדיין כלולים במקורם (בדומה ל"כח המשכיל" של הנפש, שממנו בא הרעיון השכלי אל השכל עצמו), וקרובים יותר לאור אין-סוף (בדומה ל"כח המשכיל" הקרוב יותר לפשיטות של עצם הנפש), ולכן הם עומדים שם במדרגה אחת עם בחינת ה"כתר" (שענינו - רצון ראשוני וכללי, בלתי מוגדר עדיין בענין מסוים).

113. כלומר, "מקיפים" השורים עליו ופועלים בו באופן שאינם "נתפסים" בהשגתו ("ראשו").

114. ח"א רכ, א.

115. נאמר בשיר השירים (ב, יז. ד, ו) "עד שיפוח היום ונסו הצללים" (כלומר, עד שחום היום יתגבר ויגיע לכל עבר וייעלמו המקומות המוצלים). ועל כך אמרו בזהר שם: "האי צלם קדישא, כד אזיל בר נש ואתרבי, ואתעביד מהאי פרצופא דיוקנא דיליה, אתעביד צולמא אחרא, ומתחברין כחדא, ודא נטיל לדא, בשעתא דאשתכחו תרין צולמין, נטיר הוא בר נש, וגופא דיליה בקיומא, ורוחיה שריא בגויה, בשעתא דקריבו יומי מתעברין מניה, ודא סליק לדא, ואשתאר בר נש בלא נטירו, כדן עד שיפוח היום ונסו הצללים, תרי"

107. בטעמי המצוות שם.

108. יש בנשמה כוחות "פנימיים" (הנתפסים בכלי ההשגה) וכוחות "מקיפים" (הפועלים באדם מבלי שיוכל "לתפוס" אותם בפנימיות, מאחר שהם למעלה מכלי השגתו).
109. "זעיר אנפין" [=פנים קטנות] הוא האור האלקי כפי שהצטמצם והוגדר בצלם "אדם" (ולגבי בחינה זו - נשמת האדם וכוחותיה הם "בצלם אלקים").

110. מדרגה רוחנית כפי שהיא בשלימותה - כוללת 10 בחינות (דבר המורה על כך שהמדרגה כוללת את כל התכונות שישנן באור רוחני, בדומה ל-10 הספירות המהוות יחד "תבנית" שלמה של האור האלקי המאיר לעולמות).

ולכן, האות צ' (בגימטריא 90) שב"צלם" - רומזת לתשע הספירות (כפי שכל אחת כלולה מ-10 בחינות), שהן כללות כוחות הנפש הפנימיים - השכל (חכמה, בינה ודעת), עיקר המדות (חסד, גבורה ותפארת) וחיצוניות המדות המשפיעה על המעשה (נצח, הוד ויסוד), היינו שלש הבחינות נר"ן. ראה לקוטי תורה תצא לו, ד.

(הספירה העשירית, ספירת המלכות, אינה נכללת כאן משום שעניינה הוא החיות הקשורה לגוף ולא כוחות הנשמה כשלעצמה; בדומה לענין המלכות שהוא היחס ל"זולת").

111. האות ל' (בגימטריא 30) רומזת על 3 כוחות מקיפים, שהן בחינת ה"מוחין" (חכמה, בינה ודעת) כפי שהן למעלה משייכות למידות המאירות לעולם - בדומה לשכל העוסק בעניינים הנעלים מרגש האדם

צללים הנ"ל¹¹⁶). ואמנם, בשעת פטירתו של אדם¹¹⁷ הם חוזרים אליו כולם יחד, בכדי שיסבלו כולם צער מיתה מהעונשים. וזהו שכתוב¹¹⁸ "תוסף רוחם יגועון"¹¹⁹. אמנם, בשעת פטירתו של האדם¹²⁰ - ה"נשמה" וה"רוח" הולכים עם המקיפים שלהם אל מקום הראוי להם כו'¹²¹, והנפש עם ז' מקיפים שלה¹²², שהוא הצל רצל"ס¹²³ (כנודע שיש צלם מנפש-רוח-נשמה-חיה-יחידה¹²⁴).

ואמנם, צלם של הנפש נחלק לפנימיות וחיצוניות¹²⁵. הפנימיות הוא הצל רצל"ס¹²⁶, והוא ההולך עם הגוף על הקבר כמו שכתוב "ונפשו עליו תאבל". אך הז' מקיפים של הנפש, שהם למ"ד מ"ם רצלם, הרי אלו נשארים בבית האבל, כי אינם יכולים להפרד כל כך בנקל, משום שנפרד ונפטר בו.

וזהו שאמרו רז"ל¹²⁷ "כל ז' ימי האבילות באה נפשו של המת אל ביתו", והוא סוד של המקיפים של הנפש¹²⁸. אמנם, הם הולכים ובאים כי הם רוצים להיות

שכל, רצון ותענוג) - יש ז' מקיפים, שהם ה"צל" שלה (הארה רוחנית הגבוהה ממנה ופועלת בה חזק ו"שמירה"). ועל כך מבואר כאן, שז' המקיפים של בחינות "רוח" (מדות הלב בעבודת ה') ו"נשמה" (השגה אלקית) מסתלקים מהעולם הזה, ואילו המקיפים של בחינת "נפש" (קיום רצון ה' במעשה) נשארים בעולם הזה.

125. "חיצוניות" היינו מקיפים (ששורים על האדם "מבחוץ").

126. אולי הכוונה שה"צל" שעל ידי המקיפים היא הפעולה הנפעלת על ידם בתוך הנפש עצמה (ה"שמירה", כלומר העילוי הרוחני הגבוה והבלתי מוגבל הנפעל על ידם), ואם כן בחינה זו שייכת לכוחות הפנימיים של הנפש; ואילו המדרגה הנשארת "חיצוניות" היא הבחינה שבמקיפים הנשארת "מובדלת" מנפש האדם ובלתי ניתנת להשגה על ידה.

ולהעיר, שבטעמי המצוות שלפנינו הנוסח הוא "והפנימי הוא הצ' רצלם" (היינו הכוחות הפנימיים עצמם הנרמזים באות צ', כמבואר לעיל בפנים).

127. ראה רוקח הל' אבילות סי' שטז (קצג, א). ספר הפרדס לרש"י הל' אבילים של גאונים. זהר ח"א ריח, ב.

128. היינו "חיצוניות" המקיפים של הנפש, הבאים אל ביתו.

=| צלם קדוש זה, כאשר הולך האדם ומתגדל ונעשית מפרצוף זה הרמות שלו, נעשה עוד צלם, ומתחברים כאחד, וזה נוטל את זה. בשעה שנמצאים שני צלמים, האדם הוא שמור, והגוף שלו בקיומו והרוח שורה בתוכו. בשעה שימיו קרבים, הם עוברים ממנו, וזה עולה לזה, והאדם נשאר בלי שמירה. ואז "עד שיפוח היום ונסו הצללים", שני צללים.

116. "צללים" לשון רבים מורה על שני סוגי הכוחות המקיפים.

117. כלומר, בסמוך ממש לפטירה.

118. תהלים קד, כח.

119. היינו ש"נוספת" בהם רוח בטרם המוות.

120. כלומר, מיד לאחר הפטירה.

121. ומסתלקים מן העולם הזה.

122. כלומר, הנפש נשארת בעולם הזה עם ז' המקיפים שלה.

123. בלקוטי תורה להאריז"ל שם, הנדפס לפנינו: הל"מ רצלם.

ואולי כוונת המאמר כאן אינה לאותיות צ' ול' דוקא (שהרי הצ' היא הכוחות הפנימיים), אלא לענין ה"צל" (ה"שמירה") שעל ידי המקיפים.

124. לכל בחינה מחמש בחינות הנשמה - נפש-רוח-נשמה-חיה-יחידה (מעשה, מדות,

בבית שמת שם המת ונפטר בו, וגם רוצים להשתתף עם נפש הפנימית שבו¹²⁹, ולכן הולכים על הקבר וחוזרים לבית.

אמנם, בכל יום מז' ימי האבילות מסתלקת מקיף¹³⁰ אחד מן המקיפים, ונשאר דבוק עם הנפש¹³¹. וכך הם עושים עד כלות ז' ימי האבילות, ואז נשלמו כלם מלהסתלק, ומתקשרים עם הנפש בקבר. ולכן תקנו ז' ימי האבילות, בעוד שעדיין נפש של המת¹³² בבית האבל. ואמנם, כאשר היו המקיפים עדיין בבית האבל, אזי הקליפות הם נאחזות מאד בנפש המת¹³³, כי בכחינת מקיף אין להם שום אחיזה¹³⁴. ובכל יום מסתלק כח הקליפה¹³⁵, עד כלות ז' ימים, ואז אינו נשאר שם רק¹³⁶ מה שהוא בחינת הכרחיות לְשָׁאֵר שם בעוד שהבשר קיים כו', עיין שם¹³⁶.

ואמנם מה שמתחיל¹³⁷ מחלק המקיף לילך בקבר, הוא מלמ"ד דצלם¹³⁸: יום א' דעת, יום ב' בינה, יום ג' חכמה. ואז¹³⁹ הוא עיקר דין המת בקבר¹⁴⁰ כנודע. ומשם ואילך, שהולך בחינת המ"ם דצלם¹⁴¹, מתמעטין הדינים. ולכן נוהגין האשכנזים שלא לעשות ציון על הקבר רק¹⁴² אחר ז' ימי האבילות, כי ענין בנין הציון הוא לתת כח אל המקיף לעמוד שם¹⁴², ואם יבנה הציון קודם שיבא לשם - נמצא שאז נותנים כח אל הטומאה הנאחזת במת שישאר שם ולא תלך¹⁴³, דוגמת

129. כיון שמגיע אל מקום הקבר -

130. בגוסס אחר של כתבי"ד ממאמר זה "מקיף" נוסף (ונשאר "דבוק" שם), המוסיף בשלילת האחיזה של הקליפות.

131. אולי הכוונה ללקוטי תורה להאריז"ל הנזכר לעיל.

132. =מה שהולך תחילה.

133. שהם שלושת המוחין - חכמה בינה ודעת, כנ"ל הערה 109.

134. בשלושת הימים הראשונים שלאחר הפטירה.

135. כי עדיין חסרה שמירה של "מקיף" אחד שלם לכל הפחות (משני המקיפים - ל' ומ').

136. בחינות כחב"ד - כנ"ל הערה 110.

137. להישאר שם בקביעות; בבחינת "כסא למקיף", כמובא לעיל בפנים (וראה בהערה 21).

138. כי בניית ציון (מצבה) גורמת לכל הבחינות הרוחניות החופפות על הנפטר "להיתפס" ולהישאר במקום הקבר.

129. הנמצאת במקום הקבר.

130. בגוסס אחר של כתבי"ד ממאמר זה נכתב כאן: "מגוף". ולפי זה אולי הכוונה - ממקום הגוף, היינו בית הנפטר.

131. במקום הקבר; ושוב אינו חוזר לבית הנפטר.

132. היינו ה"מקיפים" של נפש המת.

133. ב"נפש" עצמה, הנמצאת במקום הקבר.

134. במדרגת ה"מקיף" שהיא אור אלקי גבוה ביותר - מציאות הקליפה מושללת בתכלית, ואין לה אפשרות לקבל משם חיות וקיום; מה שאין כן במדרגת ה"פנימי" שהוא אור אלקי מצומצם ומוסתר יותר, שלילת הקיום של הקליפה אינה גלויה לגמרי, ונוצרת "אחיזה" כלשהי למציאותם.

וזהו גם משמעות ה"שמירה" שעל ידי ה"מקיפים" (שהוזכרה בדברי הוזהר הנ"ל הערה 115), היינו שלילת ה"אחיזה" של הקליפות בנפש האדם (המזיקה לו ומושכת אותו לדברים רעים).

הבונה בית ואינו מזכיר שם שמו יתברך, ששורה שם רוח הטומאה כו'¹⁴⁴. אך אחר ז' ימים שאז בא המקיף¹⁴⁵, אז מצוה לעשות ציון ולהכין כסא למקיף כו'. עד כאן לשון הלקוטי תורה הנ"ל.

והנה, מובן מכל הנ"ל כי במקום מנוחת הצדיק שם שוכן פנימיות נפשו, שהוא בחי' צ' דצלם. ובכנין הציון על קברו שוכן בתוכה בחינת מקיפים¹⁴⁶, שהם למ"ד דצלם כמבואר שם באריכות. ובוודאי המקום ההוא "קדוש יאמר לו", ושם יכול לעורר גם את נפש הצדיק על ידי כח התעוררות שלו באהבה ויראה ובתעצמות עוז התקשרות, בוודאי יכול לעורר את נפש הצדיק הקדוש, וקרוי הדבר¹⁴⁷ שיוכל להדביק את נפשו אל נפש הצדיק¹⁴⁸, ולהתעורר באיזה התעוררות¹⁴⁹; רק אם ישים אליו לבו באמת ובלבב שלם וישוב בתחלה בתשובה שלימה לפני השם יתברך, ויחפוץ וירצה באמת להמשיך עליו רוח קדושה מרוח רבו כנ"ל.

ועל ידי תוקף האמונה והתקשרות בנפש הצדיק, עם כח המדמה ציורו על דרך הרוחניות, שיש בכאן פנימיות נפשו והשראתו בפנימיות ומקיפים שנקרא צלם כנ"ל¹⁵⁰ - יוכל לבוא על ידי זה אל בחינת מעין ודוגמא קצת אל בחינת התדבקות רוחא ברוחא כנ"ל, ועל ידי זה ימשיך על עצמו חלקו מרוח רבו, להיות חי מחדש מן אור תורתו ועבודתו כאשר היה באמנה אתו להיות בחיים חיותו על ידי הארת פניו ממש, ואדרבה - יותר מזה, כי אז היה על ידי הלבושים¹⁵¹ דמחשבה ודיבור כנ"ל, וכעת הוא מקבל מרוח רבו העצמית לבד¹⁵² כנ"ל.

וגם תפילתו שיתפלל שם - בוודאי היא קרובה להתקבל, וכמבואר לעיל בשם ספר עשרה מאמרות, שאויר גן עדן מתפשט סביב כל אחד מן הצדיקים, ושם נרשמים כל מחשבותיו ודיבוריו הטובים כו'¹⁵³. אך אין כל זה שייך רק⁶⁷

שנזכרה לעיל.

149. במדרגות שבהן היא התעוררות הצדיק עצמו.

150. כלומר, בעת ציור דמות הצדיק במוחו - על האדם להתבונן גם בענין זה עצמו, שנפש הצדיק ומקיפיה שורים במקום קברו.

151. הגשמיים.

152. = בלבד; ללא לבוש חיצוני.

153. ואם כן התפילה "עולה" לעולם עליון - לגן עדן.

144. משום שאי הזכרת שם שמים גורמת "אחיזה" לרוח הטומאה (שרק הזכרת שם שמים שוללת את הימצאותה); וכאשר הדבר נעשה ב"בית", שיש לו כח רוחני לגרום "קביעות" לבחינות הרוחניות השורות בו - רוח הטומאה נאחזת במקום זה באופן קבוע.

145. בשלמותו למקום הקבר.

146. שהרי הציון הוא "כסא למקיף" דוקא.

147. = אפשרי יותר.

148. בבחינת "התדבקות רוחא ברוחא"

בצדיקים שהולכים עם אורא בגן עדן כו' כיעקב כו', אבל באנשים פשוטים הרי יש אורא דגהנם שמתפשט סביב כל אחד, וכמבואר שם¹⁵⁴.

* * *

אוצר החכמה

אמנם, בעת בואו לכאן על מקום מנוחות הצדיק, ומתפלל שם על קברו, שבוודאי התפילה שלו היא שם בכוונה רצויה ושלמה מקרב איש כו'; וכאשר מכניס את ראשו על הציון, אשר שם שוכנים המקיפים של הנפש הצדיק - אזי בוודאי כל אות ואות מדיבורו ומחשבותיו דשם נכללים באורא דגן עדן דשם (כי הרוח נקרא אורא דגן עדן¹⁵⁵, וכמו כן הנפש¹⁵⁶).

ובעת אשר נפש הצדיק עולה למעלה, תוכל גם תפילתו¹⁵⁷ לעלות למעלה מעלה בגן עדן העליון¹⁵⁸, ויוכל לעשות פרי למעלה ולמטה, כידוע שכל התפילות צריכות לעלות למעלה דרך פתח של גן עדן הארץ¹⁵⁹, ועל כן התפילה שמתפללים אצל מערת המכפלה היא רצויה ומקובלת מאוד, לפי שיש קבלה בידנו ששם היה פתחו של גן עדן ממש¹⁶⁰. מה שאין כן התפלה שאנו מתפללים בכאן מתערכות באורא מסאבא¹⁶¹ של ארץ העמים, ויכול להיות אשר התפילות דכאן מכמה שנים אינה עולה כלל, כמ"ש בשם הבעל-שם-טוב¹⁶², ודוגמא מערת המכפלה הוא כאן על קבר הצדיק: התפילה שאנו מתפללים שם תוכל היא לעלות מהרה למעלה, בעת עליות נפש הצדיק למעלה, כי אותיות של התפילה הם גרשמים שם בנפש הצדיק¹⁶³. וגם, אם יזכה ימליץ טוב עליו ויכול לפעול בקשתו שתומשך למטה בגשמיות כו', ודי למבין.

ודבר זה שהתפילה מתקבל שם, הוא יסוד מובן לכל דורש ומבקש ה', שיכולים ליסע לשם ולהתפלל שם בכוונה גדולה מעומקא דליבא, ויהיה נכון לבו בטוח שבוודאי יקובל שם תפילתו מהר כנ"ל, כי המקום הקדוש הזה גורם לב' דברים: הא', שיכוון שם את לבו בתפילתו, מצד כח האמונה החזקה

157. ש"דבקה" בנפש הצדיק.

158. המקום המזוכך ביותר בעולם הזה (בבחינת "גן עדן" שעניינו - נשמות ללא גוף גשמי).

וראה המקורות בענין זה - בלקוטי שיחות חכ"ה ע' 98 בשולי הגיליון.

159. ראה זהר ח"א פא, א.

160. = באויר הטמא.

161. ראה ספר שבחי הבעש"ט ע' קו (במהדורת ר"י מונדשיין - ע' 85).

162. כלומר, נשואות "דבוקות" בנפש הצדיק ועולות עמו למעלה.

154. וזה לשונו: "כל מעשי האדם נכתבים בשעתן בספר . . מיד בשעת מעשה, הוא האויר הספירי [=השתקפות] . . ובו יוחקו [=יהיו חקוקים] כל פרטי תנועת האדם . . ה' יראה ללבב, ומיד יש ברידה לפניו יתברך לסגל [=לחבר] המעשים . . הרעים גם כן [בדומה לחיבור המעשים הטובים של הצדיק לאויר גן עדן באוירה של גיהנם].

155. ראה לעיל הערה 84.

156. אולי הכוונה היא שגם מי שמתקשר עם בחינת "נפש" של הצדיק בלבד, אף הוא דבוק על ידי כך במידה מסוימת באורא דגן עדן.

שתפיל עליו אימתה ופחד כנ"ל. והב', שיהיה מובטח שיקובל שם תפילתו. וזהו אפילו לכל בר ישראל, אף שאינו תלמידו, שזהו רק מחמת טעמים הנ"ל¹⁶³, וכל שכן לתלמידיו המקושרים אל אור תורתו כנ"ל.

ה"פ 1234567

* * *

אמנם, אף אותם שלא ידעו בו ולא הכירו בו בעודו בחיים חיותו, רק שלמד בספרים הקדושים שהניח ברכה אחריו, ונהנים מאור זיו תורתו, ומתחזקים על ידי זה בעבודת ה' כאשר יורה הספרים בעבודת ה' לילך בדרכי ה' כו' - בוודאי גם המה נקראים תלמידיו, כי יש להם שייכות אליו גם כן, כי המה מאמינים בהצדיק ההוא ומקבלים ממנו אור תורתו; כי מי שאין לו שייכות אליו, אינו מאמין בו כלל וכלל (וזהו שמבואר במקום אחר שיש לכל צדיק בדורו כמה וכמה אנשים שאינם מאמינים בו כלל, ואינם רוצים לקבל ממנו כלל וכלל, ואדרבה להיפוך כו'; היינו לפי שאין לו חלק בו¹⁶⁴ כלל).

כי ענין אמונה הוא מלשון "ויהי אומן כו"¹⁶⁵ - שנמשך לשרשו¹⁶⁶. ולכן נקראים בני ישראל "מאמינים" כו'¹⁶⁷, כי המה "חלק אלוה ממעל ממש", לכן נמשכו לשרשן. וכמו כן הוא אמונת הצדיקים, לפי שהם שרשים¹⁶⁸, והענפים נמשכים לשרשן, כמבואר במקום אחר.

ובוודאי אותם הלומדים בספרים הקדושים ומתנהגים בדרכי ה' על פי אשר הורהו¹⁶⁹, ומשתעשע ונהנה מאוד מאור תורתו - הם כולם נקראים תלמידיו ממש, ויכול לדבק אליו את נפשו בהתקשרות עצומה כמו בעודו בחיים ממש. ויש להביא ראיה לזה¹⁷⁰ ממעשה הנזכר בגמרא¹⁷¹, בהאי בר בי רב דחזי לגוהרקי דר' חייא [רבה] ומקלייה לעיניה בנורא כו', ולמחר הלך ונשתטח על

171. כבא מציעא פה, ב: "אמר רב חביבא אשתעי לי רב חביבא בר סורמקי חזי ליה ההוא מרבנן דהוה שכיח אליהו גביה דלצפרא הוה שפירן עיניה ולאורתא דמיין כדמיקלין בנורא אמרי ליה מאי האי ואמר לי דאמרי ליה לאליהו אחוי לי רבנן כי סלקי למתיבתא דרקי אמר לי בכולהו מצית לאסתכולי בהו לבר מגוהרקא דרבי חייא דלא תסתכל ביה. לא מצאי לאוקמא אנפשי אסתכלי בה אתו תרי בוטיטי דנורא ומחיהו לההוא גברא וסמינהו לעיניה למחר אזלי אשתטחי אמערתיה אמינא מתנייתא דמר מתנינא ואתסאי" [=אמר רב חביבא, סיפר לי רב חביבא בר סורמקי: ראיתי תלמיד חכם אחד שהיה מצוי אליהו אצלו - שבבוקר היו עיניו יפות ובערב נראו כאילו נשרפו באש. שאלתי

163. אודות קדושת מקום הקבר, שדרכו יכולה התפילה להתקבל.

164. = שייכות אליו.

165. אסתר ב, ז.

166. "שהתינוק נמשך אחר האומנת שלו" (תורת חיים בא קטז, ג).

167. ראה שבת צז, א.

168. נשמות כלליות, שמהן "מסתעפות" נשמות שאר בני ישראל המקבלות מהן חיות רוחנית (כענפים היונקים את חיותם מן השורש).

169. הצדיק.

170. שעל ידי הלימוד בתורת צדיק שנפטר - מקבל הלומד שייכות למדרגת הצדיק.

קברו, ואמר מתניתא דמר קא מתנינא, ונתרפא; הרי מחמת שלמד מתניתא שלו דווקא יש לו זכות שיהיה יכול להסתכל בו¹⁷², ולכך נתרפא כו', ודי למבין. כי הענין מה רחזי לגוהרקי דר' חייא רבו בעליתו למתיבתא דרקיע, זהו בוודאי ראייה רוחנית¹⁷³ ולא ראייה חושית, שזהו על ידי דביקות הנפש ממש והפשטת הגשמיות כו'¹⁷⁴, ודי למבין.

* * *

והנה, זה שמבואר באגרת הקדש הנ"ל¹⁷⁵ שיש עוד בחינת הארה לתלמידים, רק שאינה מתלבשת בתוך מוחין¹⁷⁶ כראשונה, רק מאירה עליהם מלמעלה¹⁷⁷; והוא¹⁷⁸ מעליות רוחו ונשמתו¹⁷⁹ אל מקור חוצבה, דהיינו ל"חקל תפוחין קדישין"¹⁸⁰, ועל ידי זה נעשה העלאות מיין נוקבין מכל מעשיו ודיבוריו ומחשבותיו ותורתו ועבודתו אשר עבד כל ימי חייו, ונזרעו ב"חקל תפוחין קדישין" אורות עליונים¹⁸¹;

(פירוש, תורה ועבודה¹⁸² הם האורות העליונים, כי "שכר מצוה מצוה"¹⁸³ כו'. והאורות העליונים מאירים על כל תלמידיו שנעשו עובדי ה' על ידי תורתו

ח"א רכז, ב.

היינו ספירת המלכות - הבחינה התחתונה ביותר, "שדה", היורדת להאיר את האור האלקי אל הנבראים (ברומה למידת המלכות למטה שמהותה ותוכנה - כלפי ה"זולת", ולא ענין הקשור לבעל המידה עצמו) - ועל "הארת פנים" זו לנבראים רומז התפוח, שעניינו מתיקות ותענוג.

בחינה זו היא שורשם של בני ישראל למעלה (בחינת "כנסת ישראל"), שהרי נשמות ישראל הן ההארה האלקית הנמצאת בבריאה.

181. ההתקרבות מלמטה (העלאת מיין נוקבין) אל שורש נשמות ישראל למעלה, פועלת ב"שדה" זו "זריעה" שתצמיח פירות - היינו תוספת הארת "אורות עליונים" אלקיים מלמעלה.

182. =ההתעלות בתורה ובעבודת ה' הנגרמת אחר כך.

183. אבות פ"ד מ"ב.

כלומר, על ידי המצוה האדם גורם שיימשך לו אור אלקי מלמעלה, שמשמעותו - תוספת בקיום המצוות.

מה זאת. וענה לי, שאמר לאליהו: הראה לי את החכמים כאשר הם עולים ונכנסים לישיבה של מעלה. אמר לי, על כולם יכול אתה להביט, מלבד מקום מושבו של רבי חייא שאל לך להביט עליו. . לא יכולתי להחזיק עצמי והבטתי עליו. באו שני ניצוצות של אש והיכו את פלוני [=המספר] ועוורו את עיניו. למחרת הלכתי והשתטחתי על מערתו [של רבי חייא], אמרתי: את המשנה של כבודו אני שונה, והתרפאתי].

172. כלומר שנעשה שייך למדרגתו, ולכן יכול להביט עליו (ואין הדבר גורם לו נזק).

173. היינו - התחברות רוחנית אליו.

174. =התעלות מהגשמיות.

175. מכ"ק אדמו"ר הזקן.

176. שהמקבל "משיג" ותופס אותם בכלי הבנתו.

177. כלומר, המקבל מרגיש בהימצאותה של בחינה זו והיא פועלת עליו התעלות, אף שאיננו משיג את מהותה.

178. =והדבר נובע.

179. של הצדיק.

180. =שדה התפוחים הקדושים. ראה זהר

ועבודתו, והארה זו מכנסת בלבבם הרהורי תשובה ומעשים טובים, ונקראים "גדולי גדולים" 184 כו';

והארה זו היא בהעלם כו' 185, כמו שמש המאיר לכוכבים מתחת לארץ 186, וכדאיתא בתיקונים 187 על משה רבינו עליו השלום, שאחר פטירתו נתפשטה הארתו בכל דרא ודרא כו' 188. עד כאן לשון האגרת הקודש, עיין שם;

הנה, הארה זו מתפשטת בוודאי על כל התלמידים בשוה, אף לאותם שלא הכירו בו רק שלמדו בספרים הקדושים ונהנין מאור קדושת תורתו ועבודתו. ועוד, שגם המה עבדו את ה' על פי התנהגותו 189. כמבואר שם הלשון "על כל תלמידיו שנעשו עובדי ה' על ידי תורתו ועבודתו".

וראיה לזה הוא ממש רבינו עליו השלום, שמתפשטת תורתו (הארתו) בכל דרא ודרא לכל ס' רבוא נשמות ישראל כמבואר כו', והיינו כשלומדים תורת משה דווקא כו', ודי למבין. וזהו "מתניתא דמר קא מתנינא", וצריך להיות הארתו מאירה עליו, על כן יש לו זכות להסתכל בו כו', ודי למבין.

וכל זה הוא מדריגה הד' 190; אמנם, מדריגה הה' הנ"ל - שהוא אמיתות ההשתמחות על קברי הצדיקים, ליחוד יחודים עליונים ולהשיג שם השגות גדולת 191, כמו שאמרו 192 "עולמך תראה בחיך" ממש, שנוטל חלק בגן עדן 193

אדמו"ר ב"שיעורים בספר התניא" על אגרת הקודש שם.

188. לנשמות כל הדורות, באופן שלכל אחד מגיעה הארה מסוימת ממדרגת משה רבינו ("כמו שמש המאיר מתחת לארץ לששים רבוא כוכבים" - אגרת הקודש שם).

189. ולא רק למדו בספריו.

190. שהיא ההתקשרות והאמונה בצדיק, וציור דמותו הרוחנית - הפועלים התבטלות מוחלטת; כמבואר בתחילת המאמר.

191. כלומר, שהמשתטח עצמו "משיג" השגות רוחניות גבוהות; ולא רק שמאמין בקדושת הצדיק ומתבטל אליו.

192. ברכות יז, א.

193. שם הוא מקום של גילוי אלקות, "צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה" (ברכות יז, א).

184. צמיחת גידולי גידולים מהזריעה של הצדיק: התעלות הצדיק מצמיחה עליו הארה אלקית נוספת, והארה זו (שהיא עצמה "גידול" מעבודת ה' של הצדיק) מצמיחה "גידול" בדמות התעלותם של תלמידיו בעבודת ה'.

185. ולכן, אף שמדובר באור עליון ביותר (מספירת המלכות שבעולם האצילות), למעלה מעולמות המלאכים וכו', בכל זאת יתכן שהדבר אינו פועל באדם שינוי מהותי כל כך (מעבר לתוספת במצוות במעשה בפועל).

186. האור הבא מן השמש לכוכבים הנמצאים בצדו השני של כדור הארץ (שאצלם הוא זמן הלילה והחושך באותה עת).

187. = תקוני זהר.

ראה המקורות למאמר זה - בהערות כ"ק